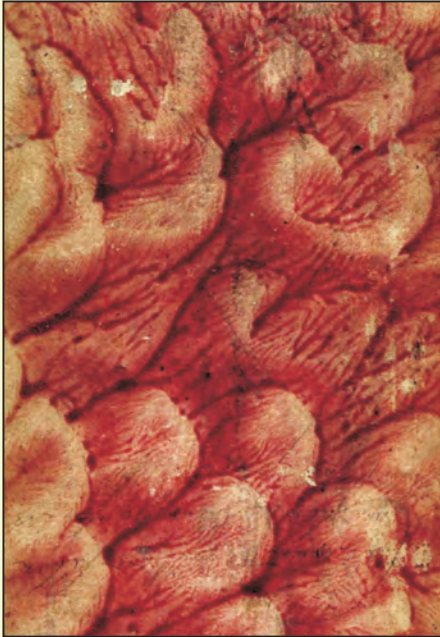

A színes papír történetéből

Előállítási folyamatának és a felhasznált nyersanyagoknak (rostos fa(kéreg), nád, gabonaszár-őrlemény, tépett rongy vagy selyem) betudhatóan, az első kézi merítésű papírok valószínűleg már eleve enyhén színesek lehettek önmagukban. Kifehérítésük további és későbbi igénynek, illetve eljárásoknak tulajdonítható. Most indított sorozatunkban mégis a felületükön utólag színezett, festett papírokról szólnunk, azokról, amelyek további feldolgozás vagy használat érdekében készültek.

Papírjaink a színezés, festés tekintetében lehetnek egyszínű papírok (színezett merített, egyszínű húzott) vagy többszínű papírok (kézzel festettek, nyomómintások, géppel festettek).

Az alkalmazott eljárások és az ezekből adódó megnevezések tekintetében lehetnek csirizes (ragasztós) papírok, úgymint ecsetelt, spricelt, gyűrt, nyomómintás (dúróval festett), illetve ezek kombinációja. Számtalan változattal és megnevezés alatt fordulnak elő a márvány(ozott) papírok, mint például a (fél)drágakövek csiszolatához hasonló képet mutató, japán eredetű, *lebegő tinta* jelentésű (sue-me-NAH-gah-she) „*suminagashi*” papírok, vagy a perzsák és törökök által művészeti szintre emelt „*ebru*” (felhős/tarka) papírok, melyek az egész világon elterjedtek. A márvány(ozott) papír Európában sokáig „törökpapír” néven volt közismert, de ma is használjuk a kifejezést. Egyedi, megismételhetetlen darabok ezek. Kézi munkával készülnek, ettől még értékesebbek. Megnevezésük az alkalmazott technikára, a víz felszínén lebegve terjedő festékfoltokra utal. A bonyolultabb technikát feltételező színes papírok közé tartoznak a korábban említett nyomómintás papírok, illetve azok továbbfejlesztett változatai, a fémes vagy metalizált bronzfírnisz papírok. A brokátpapírok aranyozott, ezüstözött, bronzozott, festéktamponált dombornyomású papírok. Egy különleges – a Távol-Keleten közkedvelt és manapság számos gyakorlati alkalmazást nyert – papírfestési eljárás eredményeként születtek a színes stencilezett papírok.

A színes papírokat a köznapi, de a művészi igény is szülte. A legkülönbözőbb formákban, a legkülönbözőbb helyeken használták őket, belső és külső felületek borítására egyaránt. Megtaláljuk őket *ládákon* (utazóköferek, levelesládikók, dobozok, kazeták, skatulyák), *bútorokon* (szekrények, fiókos szekrények, komódok, fiókok, ajtószárnyak), *hangszereken* (spinét, csembaló, harmónium), *falakon* (tapéták, falitáblák), *használati eszközökön* (szelencék, tokok, legyezők, ékszerek, képeretek, térelválasztó elemek, órák) és legfőképpen a *könyvkötészetben* (kötéstáblák külső borítása, előzékpapírok). Ezért a leg-

régebbi, a legszebb és a legtöbb történelmi színezett, festett papírt főleg könyvtárak régi gyűjteményeinek könyveiben leljük fel. A könyvkötészetben különböző műszaki eljárással készült papírokat használtak, a tiszta fehér mellett az egy vagy több színnel színezetteket egyaránt. A könyvnek lényeges és esztétikailag nem elhanyagolható eleme a kötéstábla, amelynek több változata ismert. A kötéstáblákon alkalmazott borítópapírok vagy a kötéstáblát a könyvtesttel összekötő színes előzékpapírok közül a csirizes színes papír kerül bemutatásra ez alkalommal.

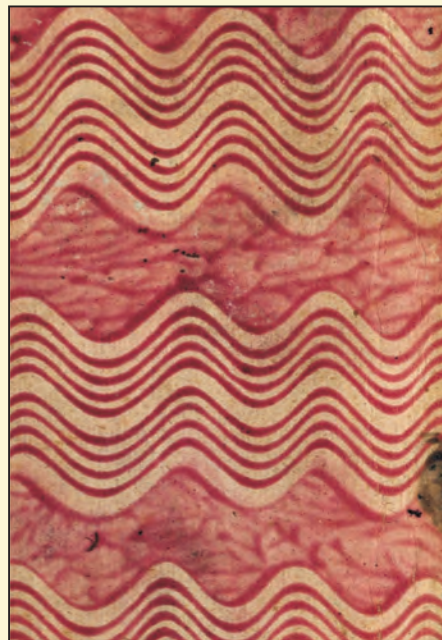
A csirizes festésű papír

A 16–18. században főleg, de akár napjainkig is, az eléggé drága import márványpapírok kiváltására jelentek meg a csirizes festésű papírok, amelyek a csirizben (gabonaliszt vagy keményítő sűrűbb vizes főzete) feloldott festék(ek) papírra történő felhordásán, majd megszáritásán alapulnak. A papír rostszerkezetébe beivódott és már megszáradt festék többé már nem, vagy nehezen oldódik fel vízben. Ezért válik könyvkötészetileg hasznosítható papírrá. Ezek is egyedi darabok, mintázatuk, színezetük többféle, általában megismételhetetlenek, legfeljebb utánozhatók. Bármely könyvkötő saját maga előállíthatta, de azért voltak ismert és elismert műhe-

lyek is, amelyeknek papírjai magas szépérzékéről tanúskodtak, szín- és mintavilágukban rendkívüliek, kifinomultak, elegánsak és igen keresettek voltak. Méltán váltak a márványozott papírok versenytársává. Egy igen elismert műhely terméke az ún. „Herrnhuter” név alatt ismert csirizes (ragasztós) papír, s többnyire, mint minden szakmában, ennek német szakkifejezése, a „Kleisterpapier” (angolul „paste paper”) a nemzetközi szóhasználatba is bevonult. E csirizes papír a Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700–1760) által kezdeményezett és berthelsdorfi birtokán fenntartott testvéri ökumenikus vallásközösség, a „Herrnhuter Brüdergemeine” cseh-morva származású nőtagjai keze munkáját dicséri.

A vízben oldódó színezékekkel elkevert kellő sűrűségű csirizt (tapétaragasztót) könnyen fel lehetett hordani az enyhén megnedvesített papír felületére. Az előnedvesítést a papír vete-medésének elkerülése és a festékfel-szívódás lassítása indokolta. A színfelhordás határozott, gyors mozdulatokkal történt, legegyszerűbben széles ecset vagy szivacs segítségével. Ha így hagyták megszáradni, akkor egyszínű papírt kaptak. Míg a szivaccsal felvitt szín egyöntetű felületet képezett, addig az ecset szálalás nyomot hagyott maga után. Ezt a kis szépérzékkel megáldott könyvkötő vagy nyomdász(inas/segéd) a maga és a papír javára tudta fordítani. Az ecset formájának, szőrzete keménységének, sűrűségének vagy hosszának kiválasztásával, egyszeri vagy ismételt, enyhébb vagy erősebb nyomásával, jól meghatározott irányban történő, egyenes, hullámzó, köröző, vagy minden rendszert nélkülöző mozgásával különböző nyomokat tudott hagyni a papíron. Egy másik, gyakran alkalmazott megoldásnak különböző tárgyak használata kínálkozott. Bármely egyszerű, akár improvizált tárgy, eszköz (természetes szivacs, fésű, ecset, toll, spatula, kefe, fogazott kartonlap, pálcika, kanál, villa, rongy, spárga, összegombolyított papír stb.) alkalmas volt, amellyel a még meg nem száradt, nedves, képlékeny csirizes felületen nyomot lehetett hagyni. De ott volt az alkotó tíz ujjja is. És csak egyszer kellett a ragasztós felével vé-

letlenül egymásra borult, a ragasztó kohéziós erejétől sercegve szálasan vagy hólyagosan szétváló két papírt széthúzni, hogy rádöbbenjenek az így keletkezett (szimmetrikus) mintázat szépségére. A következő lépés kézenfekvő volt tehát. Most már az így létrehozott alappapírra alkalmazták az előbb felsorolt beavatkozásokat. A színekkel való játszadozás (azok foltokban való elhelyezése) tovább bővítette a kézi festésű papírok tárházát. Az említett eszközökkel elmozdított, más és más pigmenteket hordozó, egymással keveredő csirizrétegek adták a papíron megjelenő különböző színeket, míg az árnyalatokat a még nedves, megszáradó csiriz vastagsága határozta meg. A vékonyabb réteg világosabb, a vastagabb réteg sötétebb színárnyalatot hozott létre. A papírra vagy alája tett sablonok által körvonalazódott szintöbbslet is bővít(h)ette a képi hatást. Úgyszintén a különböző vagy egyszínű, csirizes felükön összehorított lapok közé helyezett – az ívek szétválasztása előtt/után kihúzott – fonal/spárga, akárcsak az összehorított lapok fonákjára gyakorolt vaknyomás. Továbbá az amúgy is kéznél levő, a könyvkötészetben addig is használatos fémbélyegzők, görgetők és nyomóminták kipróbálása is sikerrel járt. És ez még mindig nem mérítette ki a skálát. A már előzetesen színezett papírt akár újabb festékezési eljárásnak lehetett alávetni. Mindezek együttes vagy összetett használata szülte a már említett iskolateremtő Herrnhuter típusú csirizes festésű színes papírokat. Mindezen lehetőségek ötletes használata kölcsönözte minden egyes csirizes papír egyediségét és különlegességét. Változatainak – akárcsak a többi színes papír esetében is – csak az emberi képzelőerő szabhatott határt. Ezt a festési eljárást gyakran alkalmazták a könyvtest metszései díszítése során is. Az eddigi legrégebbiről fennmaradt, bizonyítottan ragasztós eljárással készült európai színes papírt egy 1430 körüli kártyalap (*Kiebitzpapier*) hátán találták. Az eredetiségre törekvő egykori könyvkiadók, nyomdák, illetve könyvkötők gyakran folyamodtak ilyen papírokhöz. Ma is használatosak. A mellékelt illusztrációk által egy pár székelyföldi múzeumi könyv-

tár könyvei(be)n található, szerényebb kivitelezésű, erdélyi, magyar, de gyakran külföldi (pl. németalföldi) származású csirizes papírt mutatunk be.

Róth András Lajos

